

MADE IN AMERICA

BIL BRAJSON

Preveo
Goran Skrobonja

Laguna

Sadržaj

<i>Spisak ilustracija</i>	9
<i>Izjave zahvalnosti</i>	11
Uvod.	13
1. Mejflauer i pre njega.	21
2. Nastanak Amerikanaca	37
3. „Demokratska pomama“: Amerika u doba Revolucije. . .	59
4. Stvaranje države	83
5. U svetlu praskozorja: Kako se kalio nacionalni identitet. .	103
6. Evo para: Doba izuma	131
7. Imena	156
8. „Proklamovana sudbina“: Pripitomljavanje Zapada . . .	182
9. Lonac za topljenje: Doseljavanje u Ameriku	203
10. Kad nam je dobro išlo: Putovanje po Americi	233
11. Šta se to krčka?: Hrana u Americi	265
12. Demokratizacija luksuza: Kupovina u Americi	299
13. Domaće stvari	315

14. Biju ko neće: Oglašavanje u Americi339
15. Filmovi357
16. U potrazi za zadovoljstvom: Sportovi i igre379
17. O bombama i priključenijima: Politika i rat.408
18. Seks i druge nezgodacije.431
19. Put od Kiti Hoka461
20. Dobro došli u svemirsko doba: od pedesetih pa nadalje .	.477
21. Američki engleski danas.501
<i>Napomene.</i>517

Spisak ilustracija

Dan osnivača, Plimut Rok.	19
Gospa Železnica i njena parna svita, Sajam crne metalurgije u Sinsinatiju, 1852.129
Pokazaćemo vam za samo 1\$ – kako da VELIKE zamisli smestite u malo pakovanje!337
Hoplokovo neverovatno hvatanje na Svetskom prvenstvu 1946.377
Obed u vazduhu, negde iznad Francuske, 1929.459
Nov kao nuklearna fisija i dvaput moćniji – novi, noviji, najnoviji, ganc nov Bumbarobil!475

Izjave zahvalnosti

Među mnogim ljudima koji su me zadužili svojom pomoći i ohrabrenjima tokom pripreme ove knjige, naročito bih želeo da zahvalim Mariji Gvaranskeli, Džefu Maligenu, Maksu Ajlenbergu, Kerol Hiton, Denu Frenklinu, Endruu Frenklinu, Džonu Prajsu, Erlu Zvinglu, Karen Velkening, Oliveru Salcmanu, Hobiju i Lois Moris, Hajdi Dibelt, Džejsu Mensliju, Semjuelu H. Birmesderferu, Boniti Luiz Bilman, doktoru Džonu L. Someru, Alanu M. Sigalu, Brusu Korsonu i osoblju Biblioteke univerziteta Drejk u De Mojnu te Biblioteci Nacionalnog geografskog društva u Vašingtonu. Iznad svega, i kao i uvek, od srca sam beskrajno zahvalan i divim se svojoj ženi Sintiji.

Uvod

Četrdesetih godina dvadesetog veka, jedan Britanac koji je doputovao na Anholt, ostrvce nekih osamdeset kilometara u moreuzu Kategat između Danske i Švedske, primetio je da ostrvska deca pevaju pesmicu koja je za njih očito zvučala kao besmislica. Evo kako je išla:

Na vr strma brda
Džeku Džil se mrda
Pa se onda stumba, zemljica joj tvrda.

Ispostavilo se da su pesmicu na ostrvo doneli britanski vojnici koji su ga okupirali za vreme Napoleonovih ratova, tako da se prenosila s kolena na koleno deci sto trideset godina, iako njima te reči na engleskom nisu ništa značile.

U Londonu je to malo otkriće s interesovanjem dočekaao bračni par Piter i Ajona Opi. Opijevi su život posvetili naučnom istraživanju dečjih pesmica. Niko nije uložio veći trud u istraživanje istorije i distribucije tih istrajnih, ali nedovoljno uvažavanih elemenata života u detinjstvu. Opijeve je dugo već zbunjivala neobična sudbina pesmice sa nazivom „Trte mrte“. Nekada jednako

popularna kao „En-den-dinu“ i „Ringe ringe raja“, ona je rutinski bila štampana u knjigama sa dečjim pesmicama sve do pred kraj osamnaestog veka, ali onda je tiho i tajanstveno iščezla. Posle 1788. nigde nije zabeležena u štampi. A onda, jedne večeri, kada je dadilja kod Opijeve smestila njihovu decu u postelju, čuli su je kako im recituje pesmicu. Kao što ste već pretpostavili, bila je to „Trte mrte“, upravo u onoj verziji iz 1788. i sa pet stihova koji nikada ranije nisu bili zapisani.

E sad, možete se s razlogom upitati kakve veze sve to ima sa knjigom o istorijatu i razvoju engleskog jezika u Americi. Pominjem tu pesmicu iz dva razloga. Najpre, da ukažem na to kako često male, neprimetne stvari umeju da obelodane ono što nismo znali o istoriji i prirodi jezika. Na primer, dečje pesmice su krajnje otporne na promene. Čak i kad nemaju mnogo smisla, kao u slučaju „Džeka i Džil“ među decom na izolovanom danskom ostrvu, uglavnom se prenose s kolena na koleno sa smrtno ozbiljnom preciznošću, kao dragoceni napevi. Zbog toga su one obično među najdugovečnijim tvorevinama svakog jezika. „Elem, belem, buf“^{*} se zasniva na sistemu brojanja koji prethodi rimskoj okupaciji Britanije, a može poticati čak i iz doba pre Kelta. Ako je tako, onda je ta brojalica jedna od malobrojnih preživelih karika koje nas spajaju sa veoma dalekom prošlošću. Ona ne samo da nam daje fragmentarnu sliku dečje zabave iz vremena kada je građen Stounhendž već nam govori i ponešto o tome kako su njihovi stariji brojali i mislili, te uređivali svoj govor. Ukratko, vredi obraćati pažnju na sitnice.

Drugi razlog je to što pesme, reči, fraze, pesmice – svaka tvorevina jezika – mogu preživeti u dugim periodima, a da to niko naročito ne primeti, baš kao što su Opijeve ustanovili povodom „Trte mrte“. To što neka reč ili fraza nije zabeležena govori nam samo da nije zabeležena, a ne da nije postojala. Stanovnici Engleske u Čoserovo doba redovno su koristili frazu *zavučeno u kosu i kožu*

^{*} U originalu: „Eeenie, meenie, minie, mo.“ (Prim. prev.)

sa značenjem da je nešto izgubljeno i da se više nikada ne može pronaći. Ali onda ta fraza nestaje iz pisanih izvora četiri stotine godina pre nego što se ponovo ne pojavi, iznenada i neočekivano, 1857. u Americi u obliku *ni kosa ni koža*. Sasvim sigurno je malo verovatno da je ta fraza četiri veka provela u jezičkoj komi. Pa ko ju je onda tiho čuvao četiri stotine godina, i zašto se ona tako naglo vratila na velika vrata u šestoj deceniji devetnaestog veka, u zemlji udaljenoj više od tri hiljade kilometara?

Zašto su, kad smo već kod toga, Amerikanci spasli tako dobre stare engleske reči kao *skedaddle*, *chitterlings* i *chore*, ali ne i *fortnight* ili *heath*?^{*} Zašto su zadržali nepravilan britanski izgovor u rečima poput *colonel* i *hearth*, ali su na sopstveni način krenuli da izgovaraju *lieutenant*, *schedule* i *clerk*?^{**} Ukratko, zašto je američki engleski takav kakav je?

Čini mi se da je to izuzetno vredno i opčinjavajuće pitanje, a opet, relativno donedavno, nikome nije palo na pamet da ga postavi. Sve dok nismo duboko zabrazdili u dvadeseti vek, ozbiljna proučavanja američkog govora bila su prepuštena gotovo u potpunosti amaterima – ljudima kao što je junački Ričard Harvud Tornton, pravnik rodnom iz Engleske, koji je posvetio godine svog slobodnog vremena pažljivom čitanju knjiga, časopisa i rukopisa iz najranijeg kolonijalnog razdoblja u potrazi za prvim pojavljivanjem stotina američkih izraza. Godine 1912. on je napisao dvotomni *Američki glosar*. Bilo je to neprocenjivo naučno delo, ali opet nije moglo pronaći niti jednog američkog izdavača koji bi bio spreman da ga objavi. Konačno, na sramotu američke nauke, to delo je objavljeno u Londonu.

Tek dvadesetih i tridesetih godina dvadesetog veka, kada su jedni za drugim objavljeni jedinstveni *Američki jezik* H. L.

^{*} *Skedaddle* – pobeći; *chitterlings* – svinjska crevca; *chore* – kućni posao; *fortnight* – period od dve nedelje; *heath* – vres. (Prim. prev.)

^{**} *Colonel* – pukovnik; *hearth* – ognjište; *lieutenant* – poručnik; *schedule* – raspored; *clerk* – pisar, službenik. (Prim. prev.)

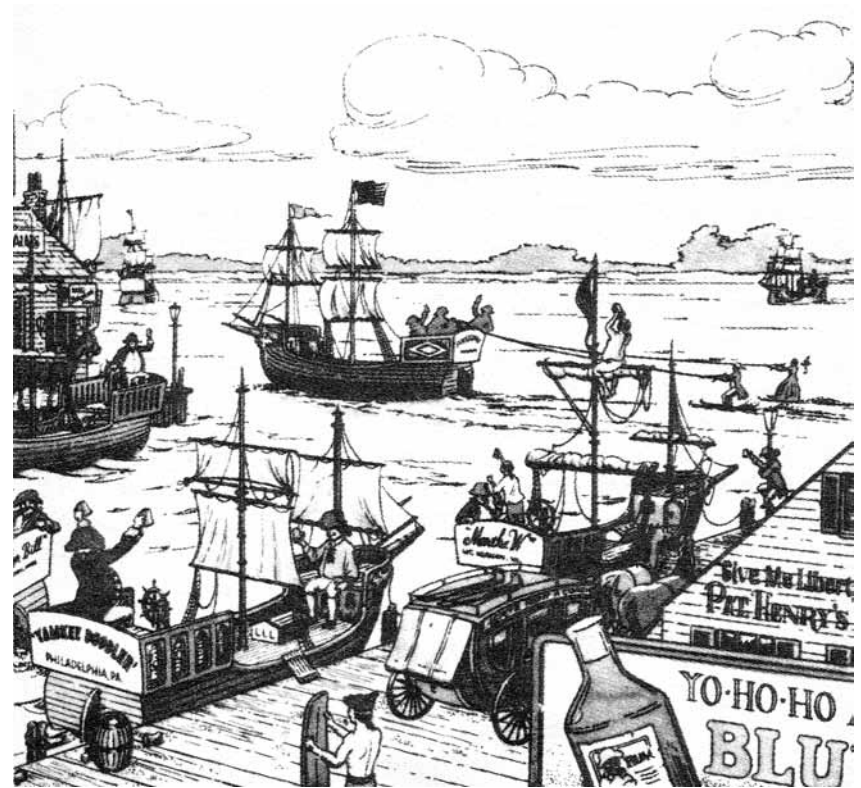
Menkena, *Engleski jezik u Americi* Džordža Filipa Krapa, te *Rečnik američkog engleskog po istorijskim principima* ser Vilijama Krejgija i Džejmisa R. Halberta, Amerika je konačno dobila knjige koje su ozbiljno razmatrale njen jezik. Ali do tada je već nadahnuće koje je dovelo do mnogo stotina američkih izraza zašlo u domen nesa-znatljivog, tako da danas niko ne ume da kaže zašto Amerikanci *farbaju grad u crveno, pričaju kao ćurka, brišu i pale*, ili vežbaju bezbol *fungo-palicom*.

Ova knjiga je skroman pokušaj da istraži razloge zbog kojih je američki govor postao takav kakav je. Ovo nije, nadam se, konvencionalna istorija američkog jezika. Dobar deo knjige je besramno diskurzivan. Može vam se oprostiti ako se zapitate kakve veze ima to što je gospođa Stivsant Fiš triput zaredom kolima pregazila svog slugu sa istorijom i razvojem engleskog jezika u Sjedinjenim Državama, ili kako se može doživotna navika Džejmisa Gordona Beneta da cimne stolnjak sa svakog stola kraj kojeg bi prošao u restoranu, dovesti u vezu sa lingvističkim razvojem američkog naroda. Ja tvrdim da moramo razumeti društveni kontekst u kojem su reči bile formirane – da moramo shvatiti kako je zadivljujuća novotarija bio automobil za one koji su se prvi put sa njim sreli, ili koliko je opasno ekstravagantan ili bez ikakvog dodira sa masama mogao biti jedan poslovan čovek na prekretnici veka – kako bismo uopšte počeli da shvatamo bogatstvo i životnost reči od kojih se američki govor sastoji.

O, uvrstio sam te činjenice ovde i iz trećeg razloga: zato što sam pomislio da su interesantne i ponadao se da biste mogli u njima da uživajte. Jedna od malih agonija istraživanja za ovakvu knjigu leži i u tome što nailazite na priče koje nemaju mnogo značaja za temu i morate ih ostaviti na miru. Ja ih nazivam pričama Reja Budujka. Naišao sam na Reja Budujka dok sam prelistavao ukoričene časopise *Tajm* iz 1941. godine, u potrazi za nečim potpuno drugačijim. Desilo se da je jednog dana te godine Budujk odlučio, kao što mu se često dešavalo, da uzleti svojim malim avionom i provoza se u rano nedeljno jutro. U tome nema ničeg posebnog,

osim što je Budujk živeo u Honoluluu, a jutro o kojem je reč zadesilo se 7. decembra 1941. Dok je leteo iznad Perl Harbora, Budujk se prenerazio, u najmanju ruku, kada je video da je nebo na zapadu puno japanskih „ziroa“ koji su se svi obrušili na njega. Japanci su mu izrešetalu avion, a Budujk je, izgovorivši navodno nešto kao „Bog te mazo!“, naglo skrenuo i zbrisao odatle. Nekim čudom je uspeo da bezbedno spusti avion usred najvećeg vazdušnog napada koji je istorija dotad videla, i preživeo da o tome priča, te je tako postao prvi Amerikanac koji se sukobio s Japancima, koliko god to nevoljno bilo.

Naravno, to nema nikakve veze s američkim jezikom. Ali sve drugo što sledi ima. Stvarno.

Dan osnivača, Plimut Rok

1

Mejflauer i pre njega

I

Sliku duhovnog osnivanja Amerike sa kojom su odrasle generacije Amerikanaca stvorila je, začudo, jedna pesnikinja ograničenog dara (da to kažemo na najvelikodušniji mogući način) koja je živela dva veka posle rečenog događaja u zemlji udaljenoj gotovo pet hiljada kilometara. Ime joj je bilo Felicija Dorotea Hemans i nije bila Amerikanka, već Velšanka. Štaviše, nikada nije ni bila u Americi i izgleda da o toj zemlji nije imala pojma. Samo se desilo da je jednog dana 1826. godine njen piljar u severnom Velsu zavio ono što je kupila u novine iz Masačusetsa stare dve godine, a njoj je oko zastalo na malom članku o proslavi dana osnivača u Plimutu. Tada je verovatno prvi put i saznala za *Mejflauer* i Hodočasnike, ali nadahnuta onako kako to može biti samo osrednji pesnik, napisala je pesmu, „Pristajanje Očeva Hodočasnika (u Novoj Engleskoj)“ koja počinje ovako:

Grom-vali visoki udaraste
 O hridi kamom okovane,
 A šume, naspram oluje tmaste,
 Ispolinske su vitlale grane,

I noć je mrklinu plegla gustu
 Po brdima i vodi kad je
 Uz Nove Engleske obalu pustu
 Bačeno sidro izgnane lađe...*

i nastavlja se energično bombasto, u beskrajnim rimama, još osam strofa. I premda je pesma bila puna grešaka – *Mejflauer* nije bio jedrenjak sa četiri jarbola, niti je bila noć kad su se ukotvili, Plimut nije bio mesto „gde im je prvi put kročila noga“ već je zapravo bio njihovo četvrto pristanište – smesta je postala klasik i stvorila osnovnu sliku pristajanja *Mejflauera* koji većina Amerikanaca i dan-danas ima u glavi.**

Hodočasnici se svakako nisu iskricali na Plimutskoj steni. Ako se zanemari pomisao na to da je ona mogla stajati dobro iznad nivoa vode 1620. godine, nema tog smotrenog moreplovca koji bi pokušao da poravna lađu sa grebenom na nemirnom decembarском moru kada ga je nedaleko odatle mamio zaklonjeni zaton. Štaviše, moramo posumnjati u to da su Hodočasnici uopšte i primetili Plimutsku stenu. U mnogim sačuvanim dokumentima i pismima iz tog doba ne pominje se nikakva stena, i ona će se pojaviti prvi put u pisanim izvorima tek 1715, skoro vek kasnije.¹ Tek je u vreme kada je gospođa Hemans napisala svoju nasrtljivu epopeju Plimutska stena postala neizbrisivo povezana sa pristanjanjem Hodočasnika uz kopno.

Gde god da im je noga prvi put kročila, možemo pretpostaviti da su 102 Hodočasnika sišla sa svog malog broda zaljuljanog u oluji nesigurnog koraka i sa ogromnim olakšanjem. Upravo su proveli devet i po vlažnih i opasnih nedelja na moru, natrpani jedni uz druge na krckavom plovilu velikom otprilike kao današnji

* Prepev: Dubravka Srečković-Divković.

** Drugi glavni doprinos gospođe Hemans potomstvu bila je pesma „Kazabjanka“ koja se sada pamti prevashodno zbog prvog stiha: „Dečak je stajao na zapaljenoj palubi.“

dvospratni autobus. Posada ih je, sa uobičajenim dobrim maniri-ma mornara, nazivala *čarapama od povračke*, usled njihove nai-zgled bezgranične sposobnosti da prve prskaju potonjim, iako su oni zapravo relativno dobro podneli čitavo to iskustvo.² Samo je jedan putnik umro usput, a dva su pridodana zahvaljujući porođajima (posle čega je jedan od njih do kraja života uživao u veselom imenu Okeanus Hopkins).

Oni su sebe nazivali *Svecima*. One pripadnike grupe koji nisu bili Sveci, nazivali su *Strancima*. Izraz Hodočasnici, u vezi sa tim ranim putnicima, uvrežice se tek za dvesta godina. A nije ih ispravno, strogo govoreći, nazivati ni *Puritancima*. Oni su bili *Separatisti*, i to su ime zaslužili time što su napustili Englesku crkvu. *Puritanci* su bili oni koji su ostali u Anglikanskoj crkvi, ali su želeli da je pročiste. Oni će u Ameriku stići tek deceniju kasnije, ali kada to budu učinili, brzo će zaseniti, a potom i konačno apsorbovati ovu malu prvobitnu koloniju.

Bilo bi teško zamisliti grupu ljudi neprilagođeniju životu u divljini. Spakovali su se kao da su pogrešno shvatili svrhu tog putovanja. Našli su mesta za sunčane časovnike i pribor za gašenje sveća, doboš, trubu i kompletnu istoriju Turske. Neki Vilijam Malins spakovao je 126 pari cipela i 13 pari čizama. A opet, niko od njih nije poveo niti jednu kravu ili konja, niti poneo plug ili pribor za ribolov. Među profesijama zastupljenim u *Mejflauerovom* manifestu bila su dva krojača, štampar, nekoliko trgovaca, prerađivač svile, vlasnik prodavnice i šeširdžija – sve zanimanja koja čoveku ne padnu prva na pamet kada pomisli na opstanak u neprijateljskom okruženju.³ Njihov vojni zapovednik, Majls Stendiš, bio je toliko niskog stasa da su ga zvali „Kapetan Prcvonjak“⁴ – čovek koji je teško mogao da navede na strahopoštovanje divlje domoroce koje su oni očekivali da sasvim sigurno sretnu. Sa neizvesnim izuzetkom malog kapetana, verovatno niko u grupi nikada nije pokušao da ulovi divlju životinju. Lov je u Evropi sedamnaestog veka bio sport rezervisan za aristokratiju. Čak i oni koji su sebe nazivali farmerima jedva da su išta znali o zemljoradnji, pošto je

reč *farmer* u sedamnaestom veku i nešto kasnije označavala vlasnika zemlje, a ne onoga ko je na njoj radio.

Ukratko, oni su bili opasno nepripremljeni za tegobe koje su ih čekale, a svoju očiglednu nesposobnost iskazali su na najdramatičniji mogući način: umirući u gomilama. Šestoro ih je izdahnuo za prve dve nedelje, osmoro sledećeg meseca, još sedamnaest u februaru, a novih trinaestoro u martu. Do aprila, kada je *Mejflauer* zaplovio natrag za Englesku,* samo je pedeset četvoro ljudi, od čega skoro polovina deca, preostalo da započne dugačak posao pretvaranja te jadne polazne tačke u samostalnu koloniju.⁵

Sa ove udaljenosti, teško je zamisliti koliko je sama bila ta mala, zlosrećna grupa pustolova. Njihovi najbliži srodni susedi – u Džejmstaunu u Virdžiniji, te u maloj i sada umalo zaboravljenoj koloniji kod Kjupers (sada Kjupids) Kouva u Njufaundlendu** – nalazili su se na po osamsto kilometara udaljenosti u suprotnim smerovima. Za leđima im je bio negostoljubivi okean, a pred njima nezamislivo ogroman i nepoznat kontinent „divljih i divljačkih boja“, kako je nelagodno zapisao Vilijam Bredford. Bili su ono-

* Izgleda da *Mejflauer*, baš kao ni Plimutska stena, nije imao bogzna kakvu sentimentalnu vrednost za koloniste. Vilijam Bredford u svojoj istoriji kolonije sa naslovom *O Plimutskoj plantaži* niti jednom nije pomenuo brod po imenu. Samo tri godine po tom epohalnom prelasku okeana, *Mejflauer* je bez pardona razmontiran i prodat kao olupina. Sudeći po nekoliko izvora, završio je kao štala koja još stoji u selu Džordans, u Bakingamširu, tridesetak kilometara od Londona. Sasvim slučajno, gotovo u njegovoj senici nalazi se grob Vilijama Pena, osnivača Pensilvanije.

** Osnovana 1610, ta mala kolonija napuštena je 1830. godine iako su je na ostrvu ubrzo zamenila druga britanska naselja. Usled svoje izolovanosti, Njufaundlandani su stvorili naročito živopisno narečje stapajući nove izraze i stare engleske reči raznih dijalekata koje sada više nigde ne postoje: *diddies* za košmar, *nunny-bag* za posebnu vrstu ranca, *cocksiddle* za kolut preko glave, *rushing the waddock* za ragbi utakmicu. Oni i dalje koriste mnoge čudne izgovore. Na primer, *chitterlings* se izgovara kao *chistlings*. Jedina reč koju je Njufaundlend podario svetu jeste *pingvin*. Niko pojma nema šta ju je nadahnulo.

liko daleko od udobnosti civilizacije koliko je to bilo moguće (ili svakako onoliko koliko je to bilo moguće onima koji nisu poneli pribor za ribolov).

Dva meseca su pokušavali da ostvare kontakt sa domorocima, ali kad god bi neko od njih opazili, Indijanci bi pobešli. A onda se jednog februarskog dana mladi ratnik prijateljskog držanja približio grupi Hodočasnika na obali. Ime mu je bilo Samoset, i bio je i sam stranac u toj oblasti, ali imao je prijatelja po imenu Tiskvantum iz obližnjeg plemena Vampanoag, sa kojim ih je upoznao. Samoset i Tiskvantum su se čvrsto sprijateljili sa Hodočasicima. Pokazali su im kako da sade kukuruz i love barske ptice, a pomogli su im i da uspostave prijateljske odnose sa tamošnjim *sačemom*, ili poglavicom. Ubrzo, kao što to svako dete zna, Hodočasnici su počeli da napreduju, a Indijanci i doseljenici su sedeli za srdačnom gozбом Zahvalnosti. Život je bio sjajan.

Pitanje koje se prirodno postavlja glasi: *kako* im je to uspelo? Algonkvinski, jezik istočnih plemena, izuzetno je složen i aglomerativan (tačnije je reći da je to porodica jezika), pun strašnih suglasničkih grupa koje su gotovo neizgovorljive onima koje nema ko da podučiti, što možemo videti iz prvog bukvara algonkvinskog govora koji je dvadesetak godina kasnije pripremio Rodžer Vilijams u Konektikatu (uzgred, taj naučni poduhvat zaslužuje da bude mnogo poznatiji). Oprobajte se sa sledećim, pa će vam možda biti malo jasnije kakav je to izazov bio:

Nquitpausuckowashâwmen. – Ima nas stotinu.

Chénock wonck cuppee-yeâumen? – Kad se vraćaš?

Tashúckqunne cummauchenaûmis? – Koliko si već dugo bolestan?

Ntannetéimmin. – Idem ja.⁶

To svakako nije bio jezik koji ste mogli da naučite preko vikenda, a Hodočasnici teško da su bili nadareni lingvisti. Njima čak ni Tiskvantumovo ime nije prijalo; nazivali su ga Skvanto. Odgovor, začudo zabašuren u većini istorijskih knjiga, glasi da Hodočasnici

nisu morali da nauče algonkvinski zbog srećne i zgodne okolnosti da su Samoset i Skvanto znali engleski. Samoset ga je tek natučao, ali Skvanto je govorio engleski sasvim sigurno (i španski pride).

To što je zalutala grupa engleskih doseljenika mogla da pređe 1620. godine ogroman okean i pronađe dva Indijanca sposobna da ih pozdrave na njihovom maternjem jeziku deluje gotovo kao čudo. Svakako su imali mnogo sreće – Hodočasnici bi najverovatnije propali ili bili pobijeni bez njih – ali nije to toliko neverovatno koliko se isprva čini. Stvar je u tome što 1620. Novi svet uopšte i nije bio toliko nov.

II

Niko ne zna ko su bili prvi evropski posetioci Novog sveta. Ta zasluga obično se pripisuje Vikinzima, koji su u Novi svet došli oko 1000. godine naše ere, ali postoje osnove za pretpostavke da su drugi tu možda stigli i ranije. Jedan drevni tekst na latinskom, *Navigatio Sancti Brendani Abbatis (Putovanje opata Svetog Brendana)*, sa ubedljivim pojedinostima priča o sedmogodišnjem putovanju do Novog sveta koje je preduzeo taj irski svetac sa grupom sledbenika oko četiri veka pre Vikinga – i to po savetu jednog drugog Irca koji je tvrdio da je tamo bio još tri godine pre toga.

Čak ni Vikinzi nisu sebe smatrali prvim. Njihove sage beleže da ih je, kada su prvi put došli do Novog sveta, s obale oterala grupa divljih belaca. Potom su čuli priče od domorodaca o naselju belaca koji su „na sebi imali belu odeću i... nosili ispred sebe motke sa prikačenim prnjama“⁷ – upravo onako kako bi irska verska povorka izgledala neupućenima. (Zanimljivo je da će Kolumbovi ljudi pet vekova kasnije čuti sličnu priču na Karibima.) Bili posredi Irci ili Vikinzi – ili Italijani, Velšani, Bretonci ili bilo koja druga manja grupa kojoj se pripisuje to dostignuće – prelazak preko Atlantskog okeana u srednjem veku i nije bio tako smeo poduhvat kako se na prvi pogled čini, sve i kad se ima u vidu da se obavljao malim,

otvorenim brodovima. Po severnom Atlantskom okeanu zgodno su raštrkana ostrva koja mogu poslužiti kao usputne stanice – Šetlandska ostrva, Farska ostrva, Island, Grenland i Bafin. Bilo je moguće otploviti od Skandinavije do Kanade, a da se u cugu ne pređe više od 450 kilometara otvorenog mora. Znamo van svake sumnje da je Grenland – te tako, tehnički, i Severna Amerika – 982. godine otkrio izvesni Erik Crveni, otac Lifa Eriksona, te da su on i njegovi sledbenici počeli tamo da se naseljavaju 986. Svakome ko je ikad leteo preko zamrznutih pustoši Grenlanda može se oprostiti pitanje o tome šta su oni uopšte videli u tom mestu. Ali južni obodi Grenlanda zapravo leže južnije od Osla i tamo je oblast travnate nizije veća od čitave Britanije.⁸ To je Vikinzima svakako odgovalo. Gotovo petsto godina oni su tamo imali naprednu koloniju, koja se na svom vrhuncu mogla pohvaliti sa šesnaest crkava, dva manastira, oko 300 farmi i 4000 stanovnika. Ali Grenlandu je nedostajalo drva za izgradnju novih brodova i popravku starih – što je donekle od životne važnosti za ljude koji stalno plove morem. Za Island, najbližu kopnenu masu na istoku, znalo se da je bez šuma. Najprirodnije je bilo zaputiti se na zapad i videti čega tamo ima. Negde oko 1000. godine, kako navode sage, Lif Erikson je učinio baš to. Njegova ekspedicija otkrila je novu kopnenu masu, verovatno ostrvo Bafin, daleko na severu Kanade, gotovo dve hiljade kilometara od današnjih Sjedinjenih Država, i mnoga druga mesta, a naročito oblast koju su nazvali Vinlend.

Vinlend je jedan od najnesnosnijih istorijskih pozera. Niko ne zna gde se nalazio. Pažljivim čitanjem saga i proračunima trajanja vikinških plovidbi, razni naučnici su smeštali Vinlend kojekuda – na Njufaundlend ili Novu Škotsku, u Masačusets, pa čak i dole južno, u Virdžiniju. Norveški naučnik po imenu Helge Ingštat tvrdio je 1964. da je pronašao Vinlend na mestu po imenu *L'Anse au Meadow* na Njufaundlendu. Drugi tvrde da predmeti koje je Ingštat našao uopšte nisu vikinškog porekla, već obični otpaci francuskih kolonista.⁹ Niko to ne zna. Ime nije ni od kakve pomoći. Kako kažu sage, Vikinzi su ga nazivali Vinlend zbog vinove

loze koju su tamo pronašli kako buja u izobilju. Nevolja je u tome što ni na hiljadu petsto kilometara od mesta gde su se nalazili ne postoji predeo u kojem bi uopšte moglo da uspeva grožđe. Jedno moguće objašnjenje glasi da je Vinlend bio pogrešan prevod. *Vinber*, vikinška reč za grožđe, mogla se koristiti za opis mnogih drugih vrsta voća – brusnica, ogrozda i crvenih ribizli, između ostalog – koje su se mogle naći na tim severnim geografskim širinama. Moguće je takođe da je Vinlend bio deo lukave propagande s ciljem da podstakne naseljavanje. Najzad, to su bili ljudi koji su smislili ime Grenland.*

Vikinzi su pokušali najmanje triput da sagrade stalno stanište u Vinlendu, poslednji put 1013. godine, pre nego što su konačno odustali. A možda i nisu. Ono što se van svake sumnje zna jeste da su nešto posle 1408. Vikinzi naglo iščezli sa Grenlanda. Ne zna se gde su otišli niti šta je sa njima bilo.¹⁰ Primamljiva pretpostavka jeste da su ustanovili kako je Severna Amerika mnogo prijatnija za život.

Svakako da postoji izobilje neobjašnjivih tragova. Pomislite samo na lakros,** igru odavno popularnu među Indijancima širom Severne Amerike. Zanimljivo je da su pravila lakrosa neverovatno slična pravilima igre koju su igrali Vikinzi, uključujući i jedan element – korišćenje uparenih članova ekipe kojima drugi igrači ne smeju pomagati, niti ih smeju ometati – toliko neuobičajen, po rečima jednog antropologa, „da je verovatnoća nezavisnog porekla beskonačno mala“. Onda su tu bili Haneragmijuti, pleme Inuita koji su živeli visoko iznad Arktičkog kruga na ostrvu Viktorija u severnoj Kanadi, mestu toliko udaljenom da su njegovi stanovnici saznali za ostatak sveta tek početkom dvadesetog veka. Opet, nekoliko pripadnika plemena ne samo što je uznemirujuće ličilo na Evropljane već je ustanovljeno da nesumnjivo imaju evropske gene.¹¹ Niko nikada nije na iole zadovoljavajući način objasnio

* Odn. *Greenland* – Zelena zemlja. (Prim. prev.)

** Vrsta hokeja na travi. (Prim. prev.)

kako je do toga moglo doći. Ili, pomislite samo na slučaj Olofa i Edvarda Omana, oca i sina, koji su 1888. vadili panjeve na svojoj farmi blizu Kensingtona, u Minesoti, i naišli na veliku kamenu ploču prekrivenu runskim zapisima koji izgleda opisuju kako se grupa od trideset Vikinga vratila na to mesto posle izviđanja samo da bi zatekla desetoricu koju su za sobom ostavili „crvene od krvi i mrtve“. Utvrđeno je da zapis potiče iz 1363. godine. Nevolja je u tome kako objasniti da je grupa umornih istraživača, suočena sa izgledima ponovnog napada neprijateljski raspoloženih domorodaca, našla vremena da ukleše komplikovani zapis u steni duboko u američkoj divljini, hiljadama kilometara od mesta gde je iko to mogao da pročita. Opet, ako i jeste podvala, izvršena je neuobičajeno vešto i uverljivo.

Uzgred, sve ovo ukazuje da su vesti o postojanju zemlje iza Okeanskog mora, kako je Atlantik tada bio poznat, filtrirane natrag do Evropljana mnogo pre Kolumbovog epskog putovanja. Vikinzi nisu delali u izolaciji. Naseljavali su se širom Evrope i za njihove poduhvate su svi vrlo dobro znali. Čak su ostavili i mapu – čuvenu mapu Vinlenda – za koju se zna da je kružila Evropom u četrnaestom veku. Ne znamo sa sigurnošću da je Kolumbo bio svestan postojanja te mape, ali znamo da je kurs koji je odredio izgleda bio usmeren pravo na mitsko ostrvo Antilu, koje se na mapi nalazilo.

Kolumbo nikada nije pronašao Antilu, niti bilo šta drugo za čim je tragao. Njegovo epohalno putovanje 1492. bilo je gotovo poslednje – zapravo, gotovo jedino – što je u njegovom životu ispalo kako treba. Osam godina kasnije, njega će po kratkom postupku smeniti sa položaja admirala Okeanskog mora, vratiti u Španiju u lancima i dozvoliti mu da potone u tako duboku anonimnost da ni dan-danas ne znamo sa sigurnošću gde je sahranjen. Za takav pad posle manje od decenije bila je potrebna neuobičajena količina nesposobnosti i arogancije. Kolumbo je imao i jednoga i drugoga.

Najveći deo tih osam godina proveo je muvajući se po ostrvlju u Karibima i duž obala Južne Amerike, nemajući zapravo pojma gde se nalazi niti šta radi. Stalno je mislio kako je *Cipangu*, ili Japan, negde u blizini i nikada nije ukopčao da je Kuba ostrvo. Sve do svoje smrti, uporno je tvrdio da je ona deo azijskog kontinenta (premda postoje izvesne indicije da je u to možda i sam sumnjao pošto je naterao svoje ljude da se zakunu kako to jeste Azija, da im ne bi poodsecao jezike). Njegova geografska nepreciznost najtrajnije je sačuvana u imenu koje je nadenuo domorocima: *Indios*, što je do nas, naravno, došlo kao *Indijanci*. Koštao je špansku krunu čitavo bogatstvo, a zauzvrat joj je dao tek malo više od prekršenih obećanja. A sve vreme se ponašao toliko drsko – zahtevajući da bude postavljen za naslednog admirala Okeanskog mora, kao i potkralja i guvernera zemalja koje je osvojio, te da mu se podari jedna desetina bogatstva koje iz tih poduhvata proistekne – da je zapravo sam sebi zakuvao čorbu.

U tome nije bio usamljen. Mnogi drugi istraživači Novog sveta bili su, na ovaj ili onaj način, loše sreće. Huana Dijaza de Solisa i Đovanija da Verazana pojeli su domoroci. Balbou su, pošto je otkrio Tihi okean, pogubili zbog lažnih optužbi, a izdao ga je kolega Francisko Pizaro, koga su opet ubili njegovi suparnici. Ernando de Soto je četiri godine bez ikakve svrhe marširao sa svojom vojskom po čitavim južnim Sjedinjenim Državama sve dok nije zakačio groznicu i umro. Mnogi pustolovi, zavedeni pričama o basnoslovnim gradovima – Kviviri, Biminiju, Gradu careva i Eldoradu („pozlaćenom“) – išli su u potragu za bogatstvom, većitom mladošću ili prečicom do Orijenta, da bi većinom propali u jadu i bedi. Njihova jalova istraživanja i dalje žive, ponekad i neočekivano, u nazivima na pejzažima. Kalifornija podseća na kraljicu Kalifiju, neopisivo bogatu, ali nažalost nepostojeću. Amazon je ime dobio po plemenu žena sa jednom dojkom. Brazil i Antili podsećaju na basnoslovna, ali isto tako i izmišljena ostrva.

Dalje na severu, Engleska je prolazila malo bolje. Ser Hamfri Gilbert je propao u oluji kod Azorskih ostrva 1583. godine posle

bezuspešnog pokušaja da osnuje koloniju na Njufaundlendu. Njegov polubrat, ser Volter Rali, pokušao je da uspostavi naselje u Virdžiniji i u tom pokušaju ostao bez bogatstva, te konačno i bez glave. Henri Hadson je poterao svoju posadu malčice predaleko dok je tragao za prolazom u smeru sever–zapad, pa se obreo, kao Blaj, na moru u čamčiću, posle čega ga niko više nikada nije video. Simpatično nesposobni Martin Frobišer istraživao je arktičku oblast Kanade, pronašao – kako je pomislio – zlato i preneo kući 1500 tona opasno pretovarivši brod samo da bi ga tamo obavestili kako je posredi bezvredni pirit gvožđa. Neobeshrabren, Frobišer se vratio u Kanadu, pronašao drugi izvor zlata, odvuкао 1300 tona natrag, da bi ga kraljevski procenjivač, nesumnjivo sa izvesnim umorom u glasu, izvestio kako je posredi ono isto. Posle toga, nije se više ništa čulo o Martinu Frobišeru.

Zanimljivo je razmišljati o tome šta bi ti smeli pustolovi mislili da su znali kako ćemo ih danas olako pominjati. Da li bi Đovani da Verazano mislio kako je to što će ga pojesti ljudožderi razumna cena za čast da se po njemu zove most između Bruklina i Steten Ajlenda na kojem se naplaćuje mostarina? Ne verujem da bi. De Soto je stekao prolaznu slavu u imenu jednog automobila, Frobišer u dalekom ledenom zalivu, Rali u gradu u Severnoj Karolini, marki cigareta i vrsti bicikla, Hadson u nekoliko vodenih tokova i lancu robnih kuća. S druge strane, Kolumbo je, sa univerzitetom, dve državne prestonice, zemljom u Južnoj Americi, provincijom u Kanadi i srednjim školama kojima se gotovo broj ne zna, između ostalog, dosta dobro prošao. Ali u smislu lingvističke besmrtnosti, niko nije izvukao veću kilometražu iz manje aktivnosti od tajanstvenog italijanskog privrednika po imenu Amerigo Vespući.

Činilo se da je Vespući, Firentinac koji se preselio u Sevilju, gde je druge snabdevao brodovima (jedna od mušterija bio mu je i zemljak Kristifor Kolumbo), predodređen za zaborav. To što su dva kontinenta nazvana po njemu zahtevalo je neverovatno mnogo slučajnosti i grešaka. Vespući je u nekoliko navrata putovao u Novi svet (autoriteti tvrde da je tamo odlazio tri ili četiri puta), ali

uvek kao putnik ili niži oficir. On nipošto nije bio iskusan moreplovac. Ipak, 1504–5. po Firenci su počela da kruže pisma nepoznatog autora, sakupljena pod nazivom *Nuovo Mondo* (*Novi svet*), u kojima je pisalo da Vespuči ne samo što je bio kapetan na tim putovanjima već je i otkrio Novi svet.

Ta greška bi verovatno na tome i ostala, da jedan nastavnik u maloj školi u istočnoj Francuskoj po imenu Martin Valdsemiler, nije radio na revidiranom izdanju Ptolemeja, i da nije odlučio da ga osveži novom mapom sveta. U svom istraživanju naišao je na firentinska pisma i, impresioniran lažnom pričom o Vespučijevim poduhvatima, nazvao kontinent u njegovu čast. (Nije to išlo baš tako pravolinijski: najpre je preveo *Amerigo* na latinsko *Americus*, a onda to prebacio u ženski rod, *America*, zahvaljujući tome što su *Azija* i *Evropa* bile ženskog roda. Takođe je razmišljao o imenu *Amerige*.) Ali bez obzira na to, tek su četrdeset godina kasnije ljudi počeli da nazivaju Novi svet Amerikom, a i tada su mislili samo na Južnu Ameriku.

Vespuči je možda ipak po nečemu, koliko god to bilo beznačajno, zaslužio da bude slavan. Smatra se da je on bio brat Simonete Vespuči, koja je pozirala za Veneru na slavnoj Botičelijevoj slici.¹²

III

Pošto ni Kolumbo ni Vespuči nikada nogom nisu kročili na kopnu masu na kojoj su nastale Sjedinjene Države, prikladnije bi bilo da je ona dobila ime po Đovaniju Kabotu, italijanskom moreplovcu koji je u istoriji poznatiji po svom poengleženom imenu Džon Kabot. Dok je plovio iz Bristola 1495, Kabot je „otkrio“ Njufaundlend, a možda i Novu Škotsku te brojna manja ostrva, i pri tom postao prvi znani Evropljanin koji je posetio Severnu Ameriku, premda je verovatnije samo sledio ribarske flotile koje su već lovile po Grend Benksu. Sigurno je to da su 1475, zbog rata u Evropi, britanski ribolovci izgubili pristup tradicionalnim vodama za

ribarenje blizu Islanda. Ipak, britanski prihodi od bakalara nisu opali, i 1490. (dve godine pre nego što će Kolumbo isploviti), kada je Island ponudio britanskim ribolovcima da se vrate, oni su to odbili. Pretpostavlja se da su pronašli vode bogate bakalaram kraj Njufaundlenda i nisu želeli da iko drugi zna za njih.¹³

Da li je Kabot nadahnuo ribolovce, ili oni njega, tek početkom šesnaestog veka, Atlantski okean bio je pun engleskih lađa. Nekoliko njih vrebalo je španske brodove sa blagom, usporene i ranjive zbog težine zlata i srebra koje su nosile natrag u Stari svet. Na tome se moglo izuzetno dobro zaraditi.* Ser Frensis Drejk se sa jednog jedinog putovanja vratio u Englesku sa plenom vrednim šezdeset miliona dolara u današnjem novcu.¹⁴ Na istom tom putovanju, Drejk je nakratko pristao uz obalu današnje Virdžinije, prisvojio je za krunu i nazvao *Novi Albion*.¹⁵

Da bi tom prisvajanju dala odgovarajući značaj, i da bi obezbedila bazu za snabdevanje svojih gusara, kraljica Elizabeta I zaključila je kako bi tamo dobro bilo osnovati koloniju. Poverila je taj zadatak ser Volteru Raliju. Ishod je bila zlehuda „izgubljena kolonija“ Roanoki, čijih se 114 pripadnika 1587. godine iskrcalo odmah južno od Albermarl Saunda u današnjoj Severnoj Karolini. Iz te prvobitne kolonije niklo je sedam imena koja još postoje na kartama: *Roanoki* (značajan kao prva indijanska reč koju su pozajmili indijanski naseljenici), *Kejp Fir*, *Kejp Hateras*, reke *Čouvan* i *Neusi*, *Česepik* i *Virdžinija*.¹⁶ (Pre toga, Virdžiniju su nazivali *Windgancon*, što znači „ala ste se vi veselo obukli“ – što su tamošnji stanovnici očigledno odgovorili kada ih je prva izvidnica upitala kako se to mesto zove.) Ali avaj, to je otprilike bilo sve što je kolonija uspela da uradi. Zbog rata sa Španijom, nijedan engleski brod nije mogao da se vrati tamo tri godine. Kada se konačno pojavio brod

* Špance nisu vrebali samo mornari iz suparničkih država, već i sopstveni pobunjeni moreplovci. Ovi potonji će kasnije dobiti naziv *bukaniri* zbog toga što su se, posle bekstva od svojih španskih gospodara, hranili mesom divljih svinja koje su dimili na drvenom ramu po imenu *bukan*, sve dok ne bi zarobili kakvu lađu zaustavljenu zbog nedostatka vetra i prisvojili je za sebe.

sa spasiocima, kolonija je bila pusta. Godinama zatim, posetioci bi povremeno primetili plavokoso indijansko dete, a na kraju je ustanovljeno i da je susedno pleme Kroatona uvrstilo nekoliko reči elizabetanskog engleskog u sopstveni jezik, ali nikakav čvršći dokaz o sudbini kolonije nikada nije pronađen.

Usledili su drugi doseljenici, među njima i danas zaboravljena kolonija Popam, osnovana 1610. u današnjem Mejnu, ali napuštena dve godine kasnije, te prilično dugotrajnija, ali ipak jednako neizvesne sudbine, kolonija Džejmstaun, osnovana u Virdžiniji 1607. godine.

Međutim, ono što je u najvećoj meri privlačilo Engleze u Novi svet bilo je ribarenje, naročito u gotovo nezamislivo bogatim vodama kraj severoistočne obale Severne Amerike. Najmanje sto dva-deset godina pre nego što je *Mejflauer* zaplovio, evropske ribarske flotile mogle su se sve češće videti duž istočne obale. Flotile su često pristajale uz obalu da osuše ribu, obnove zalihe hrane i vode, ili povremeno sačekaju da prođe oštra zima. Na obalama se okupljalo i po hiljadu ribara istovremeno. Upravo je od takvih grupa Samoset naučio svojih nekoliko engleskih reči.

Kao rezultat toga, u Novoj Engleskoj i istočnoj Kanadi 1620. teško da je postojao zaliv bez nekakve relikvije koja je svedočila o njihovom prolasku. Sami Hodočasnici ubrzo su naišli na stari lonac od livenog gvožđa, očevidno evropskog porekla, a kada su opljačkali neke indijanske grobove (što je bilo krajnje nepromišljeno, pa je gotovo vapilo za njihovim masakrom), otkrili su telo plavokosog muškarca, „moguće Francuza koji je umro u zatočeništvu“.¹⁷

Nova Engleska je možda i bila novi svet za Hodočasnike, ali teško da je bila *terra incognita*. Dobar deo zemlje oko njih već je bio kartografsan. Osamnaest godina ranije, Bartolomju Gosnold i grupa opisana kao „24 džentlmena i osam mornara“ kampovali su nekoliko meseci na obližnjem ostrvu Katihank, i ostavili za sobom mnoga imena, među kojima će dva opstati: *Kejp Kod* i romantično tajanstveni *Martin vinograd* (tajanstveni zato što ne znamo ko je ta Marta bila).

Sedam godina pre toga, Džon Smit, koji je bio u prolazu sa ekspedicijom kitolovaca, ponovo je izradio mapu te oblasti, marljivo uvaživši imena koja su koristili sami Indijanci. Dodao je samo jedno ime koje je sam smislio: *Nova Engleska*. (Prethodno je ta oblast na većini mapa nosila naziv *Norumbega*. Nikome nije baš jasno zašto.) Ali u činu krajnjeg ulizivanja, Smit je po svom povratku u Englesku pokazao svoju mapu Čarlsu Stjuartu, šesnaestogodišnjem prestolonasledniku, zajedno sa porukom u kojoj „skromno umoljava“ Njegovo veličanstvo „da zameni njihova varvarska imena engleskim, kako bi potomstvo moglo reći da im je princ Čarls kumovao“. Mladi princ se oduševljeno bacio na taj zadatak. Izbrisao je većinu indijanskih imena koja je Smit tako pažljivo transkribovao i zamenio ih kapricioznom mešavinom koja je odavala počast njemu i njegovoj porodici, ili mu se jednostavno dopadala. Među njegovim tvorevinama bili su *Kejp Elizabet*, *Kejp En*, reka *Čarls* i *Plimut*. Zahvaljujući tome, kada su se Hodočasnici iskricali u Plimutu, jedan od malobrojnih zadataka koje nisu morali da obavljaju bilo je smišljanje imena za mesta koja su ih okruživala. Njima su imena već bila nadenuta.

Ponekad su se rani istraživači vraćali u Evropu sa Indijancima. Takva je bila i sudbina junačnog Skvanta, čija životna priča liči na kakav pikarski roman. Njega je uzeo moreplovac po imenu Džordž Vejmut 1605. godine i odveo – protiv njegove volje ili ne, nije poznato – u Englesku. Tamo je on proveo devet godina obavljajući razne poslove pre nego što se vratio u Novi svet kao prevodilac za Džona Smita na njegovom putovanju 1613. godine. Da bi ga nagradio za pomoć, Smit je Skvantu poklonio slobodu. Ali samo što se Skvanto vratio u svoje pleme, njega i još dvanaest njegovih saplemenika oteo je jedan drugi Englez, odveo ih u Malagu i prodao kao roblje. Skvanto je radio kao kućni sluga u Španiji pre nego što je uspeo da pobegne u Englesku, gde je neko vreme radio za jednog trgovca u gradu Londonu, pre nego što se konačno 1619. vratio u Novi svet sa još jednom ekspedicijom koja je istraživala obalu Nove Engleske.¹⁸ Sve zajedno, bio je odsutan gotovo petnaest

godina, i vratio se samo da bi ustanovio kako je njegovo pleme pokosila pošast – gotovo sigurno velike boginje koje su sa sobom doneli posetioci mornari.

Stoga je Skvanto imao izvesnih razloga za nezadovoljstvo. Ne samo što su Evropljani nehotice istrebili njegovo pleme već su ga dvaput odveli i prodali u roblje. Na svu sreću po Hodočasnike, Skvanto je bio sklon praštanju. Pošto je najveći deo svojih zrelih godina proveo među Englezima, moguće je da se među njima osećao prijatnije nego među svojim. U svakom slučaju, skrasio se s njima i sledeće godine, sve dok nije umro od iznenadne groznice, bio njihov odani učitelj, prevodilac, ambasador i prijatelj. Zahvaljujući njemu, budućnost engleskog jezika u Novom svetu bila je osigurana.

Pitanje kakav je taj engleski bio i u šta će se izmetnuti, u središtu je onoga što sledi.

2

Nastanak Amerikanaca

Mi, dolepotpišani, odani podanici našeg Strašnog Juverena, Gospodara Kralja Džejmsa, po volji Gospodnjoj, od Velike Britajne, Francuske i Irške, Kralja, branitelja vere itd., pošto smo se upuštali u slavnu Božju i za širenje hrišćanske vere, te u čast našeg Kralja i otečestva, na putovanje da osnujemo prvu Koloniju u severnijem delovima Virdžinije, ovim donosimo svečano i zajednički... Sporazum da se združimo u građansko političko telo za naše bolje postojanje, očuvanje i produžetak već pomenutih...

Tako počinje *Mejflauerski sporazum*, napisan 1620, ubrzo pošto su Hodočasnici sa Mejflauera stupili na obalu. Ovaj pasus se, ne moram to ni da naglašavam, donekle razlikuje od savremenog engleskog. Više ne koristimo *š* umesto *s*; nekoliko reči – *Britajne, severnijem, otečestva* – očigledno odstupa od savremene prakse, ali uopšte uzevši vrlo malo i nedovoljno da nas zbuni, dok se samo jednu generaciju pre toga moglo naći mnogo većih nepravilnosti. Danas ne bismo pominjali „strašnog suverena“, a i ako bismo to uradili, ne bismo mislili na nekoga pred kim čovek treba da oseća strahopoštovanje. Ali osim tih nekoliko